SHAXS TARBIYASIGA YO‘NALTIRILGAN RAQAMLI KONTENTLARNING XALQARO STANDARTLARI VA AMALIYOTGA JORIY ETISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Niyazbekova Maftuna Akrom qizi
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23512243

Annotatsiya. *Maqolada shaxs tarbiyasiga yo‘naltirilgan raqamli kontentlarni yaratish, baholash va ta’lim-tarbiya jarayoniga joriy etishning xalqaro yondashuvlari tahlil qilinadi. Raqamli materiallarning mazmuniy sifati, yoshga mosligi, xavfsizligi, inklyuzivligi, axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishdagi imkoniyatlari hamda pedagogik samaradorligini baholash masalalariga e’tibor qaratiladi. UNESCO, UNICEF va Yevropa Ittifoqi doirasida shakllangan tamoyillar asosida milliy amaliyot uchun tashkiliy-pedagogik mexanizmlar taklif etiladi. Shuningdek, kontentni ekspertizadan o‘tkazish, o‘qituvchi va ota-onalar hamkorligini yo‘lga qo‘yish, natijalarni monitoring qilish hamda muntazam takomillashtirib borish yo‘llari yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Shaxs tarbiyasi, raqamli kontent, xalqaro standartlar, raqamli pedagogika, media savodxonlik, axloqiy qadriyatlar, raqamli xavfsizlik, inklyuziv ta’lim, monitoring, pedagogik samaradorlik.*

Kirish. Raqamli texnologiyalar ta’lim va tarbiya jarayonining mazmuni, shakli hamda ishtirokchilar o‘rtasidagi munosabatlarni sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. Video, animatsiya, elektron hikoya, interaktiv topshiriq, ta’limiy o‘yin, podkast va virtual muhitlar bolalarning axborotni qabul qilishi hamda mustaqil o‘rganishiga yangi imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, raqamli muhitda uchraydigan ishonchsiz ma’lumotlar, zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi materiallar, kiberbulling, shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligi bilan bog‘liq xatarlar tarbiyaviy kontent sifatiga alohida talablar qo‘yadi.

Shaxs tarbiyasiga yo‘naltirilgan raqamli kontent oddiy axborot uzatish vositasi emas. U o‘quvchida halollik, mas’uliyat, hurmat, hamkorlik, bag‘rikenglik, mehnatsevarlik va fuqarolik pozitsiyasi kabi fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qilishi kerak. Bunday kontentning samarasi faqat texnik jozibadorlik bilan emas, balki uning pedagogik maqsadi, mazmuniy aniqligi, yosh xususiyatlariga mosligi va kundalik hayotda qo‘llashga undashi bilan belgilanadi.

Maqolaning maqsadi — shaxs tarbiyasiga yo‘naltirilgan raqamli kontentlarga doir xalqaro tamoyillarni tahlil qilish hamda ularni ta’lim amaliyotiga joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish. Mazkur maqsad kontent sifatini belgilovchi mezonlarni aniqlash, uni ishlab chiqish va ekspertizadan o‘tkazish bosqichlarini yoritish, shuningdek, pedagog, ota-ona va ta’lim tashkiloti hamkorligining ahamiyatini asoslashni nazarda tutadi.

Tarbiyaviy raqamli kontent — muayyan pedagogik maqsad asosida ishlab chiqilgan, raqamli qurilmalar orqali taqdim etiladigan va shaxsning bilimlari, munosabati, qadriyatlari hamda xulq-atvor ko‘nikmalarini rivojlantirishga

qaratilgan materialdir. Uning tarkibiga elektron dars va hikoyalar, vaziyatli videolar, interaktiv mashqlar, raqamli ko‘rgazmalar, o‘yinlar, virtual muzeylar, muhokama forumlari va boshqa formatlar kiradi.

Mazkur kontentlar bir nechta vazifani bajaradi. Birinchidan, ular axloqiy tushunchalarni sodda va hayotiy vaziyatlar orqali ochib beradi. Masalan, halollik mavzusidagi interaktiv hikoyada o‘quvchi topib olingan buyum egasini izlash yoki o‘z xatosini tan olish kabi vaziyatlar yuzasidan qaror qabul qiladi. Ikkinchidan, raqamli materiallar o‘quvchini fikrlash, tanlov oqibatlarini tahlil qilish va o‘z xatti-harakatiga baho berishga undaydi. Uchinchidan, ular sinfdagi tarbiyaviy suhbatni davom ettirish, oilada muhokama qilish va o‘rganilgan fazilatni amaliyotda mustahkamlash uchun asos yaratadi.

Biroq raqamli kontentning mavjudligi o‘z-o‘zidan tarbiyaviy natijani kafolatlamaydi. Mazmun yuzaki, stereotiplarga asoslangan yoki bolani passiv tomoshabinga aylantiradigan bo‘lsa, uning ta’siri cheklangan bo‘lishi mumkin. Shu sababli kontent o‘quvchini faol ishtirok etishga, dalillarni solishtirishga, turli nuqtayi nazarlarni tinglashga va xulosani mustaqil shakllantirishga yo‘naltirishi lozim.

Raqamli tarbiya kontentini ishlab chiqishda yagona xalqaro hujjat barcha talablarni to‘liq belgilab bermaydi. Amaliyotda bir-birini to‘ldiruvchi xalqaro tavsiyalar, bolalar huquqlariga oid tamoyillar, raqamli kompetensiya ramkalari va ta’lim sifati mezonlaridan foydalaniladi. UNESCOning ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishga oid yondashuvlari texnologiyani maqsad emas, ta’lim sifati va teng imkoniyatlarni yaxshilash vositasi sifatida ko‘rishga undaydi. UNESCOning media va axborot savodxonligi bo‘yicha ishlari esa axborotni izlash, tekshirish, tahlil qilish va mas’uliyat bilan ulashish ko‘nikmalarini rivojlantirishga urg‘u beradi.

UNICEFning bolalar huquqlari va raqamli muhitga oid yondashuvlarida bolaning manfaatlarini ustuvor qo‘yish, himoyalangan ishtirokini ta’minlash, maxfiylikni saqlash va zararli ta’sirlarning oldini olish muhim hisoblanadi. Bunday yondashuvga ko‘ra, tarbiyaviy kontent bolani qo‘rqitish, kamsitish yoki manipulyatsiya qilishga emas, uning qadr-qimmati va mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilishi zarur.

Yevropa Ittifoqining DigComp raqamli kompetensiyalar ramkasi axborot va ma’lumotlar bilan ishlash, muloqot va hamkorlik, raqamli kontent yaratish, xavfsizlik hamda muammolarni hal etish kabi yo‘nalishlarni qamrab oladi. DigComp bevosita tarbiyaviy kontent standarti bo‘lmasa-da, undan o‘quvchilarning raqamli mas’uliyati va xavfsiz xulqini rivojlantirishda foydalanish mumkin. Shuningdek, inklyuziv dizayn va foydalanish qulayligiga oid xalqaro amaliyotlar kontentni turli ehtiyoj va imkoniyatlarga ega bolalar uchun moslashtirishga yordam beradi.

Ushbu yondashuvlarni umumlashtirganda, sifatli tarbiyaviy raqamli kontent quyidagi mezonlarga javob berishi lozim: pedagogik maqsadning aniqligi; ilmiy va faktik ishonchlilik; yoshga va rivojlanish darajasiga moslik; madaniy sezgirlik va kamsitmaslik; shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish; kiberxavfsizlik; foydalanish qulayligi va inklyuzivlik; faol ishtirok va mulohazani rag‘batlantirish; o‘quv natijalarini baholash imkoniyati. Bu mezonlar alohida-alohida emas, o‘zaro bog‘liq tizim sifatida qo‘llanishi kerak.

Birinchi mexanizm — ehtiyoj va maqsadni aniqlash. Kontent ishlab chiqishdan oldin qaysi tarbiyaviy sifat rivojlantirilishi, o‘quvchilarning yoshi, mavjud bilimlari, oilaviy va madaniy konteksti aniqlanishi zarur. Maqsad “halollikni rivojlantirish” kabi umumiy ifoda bilan cheklanmay, kuzatiladigan harakatlar bilan bog‘lanishi mumkin: o‘quvchi vaziyatda rostgo‘y yechimni tanlaydi, qarorining sababini tushuntiradi yoki boshqa kishining nuqtayi nazarini inobatga oladi.

Ikkinchi mexanizm — kontentni loyihalash va ishlab chiqish. Pedagog, psixolog, metodist, dizayner hamda zarur hollarda axborot xavfsizligi mutaxassisi hamkorlikda ishlashi maqsadga muvofiq. Har bir material uchun maqsadli auditoriya, kutilayotgan natija, mazmun, interaktiv faoliyat, foydalanish muddati va baholash usuli belgilanishi kerak. Tarbiyaviy vaziyatlar o‘quvchining hayotiga yaqin bo‘lishi, lekin uning shaxsiy tajribasini oshkor etishga majburlamasligi lozim.

Uchinchi mexanizm — ko‘p bosqichli ekspertiza. Kontent avval pedagogik va metodik, keyin til va mazmun, so‘ng xavfsizlik hamda texnik qulaylik nuqtayi nazaridan tekshiriladi. Ekspertlar noto‘g‘ri ma’lumot, stereotip, kamsituvchi ifoda, yoshga mos bo‘lmagan tasvirlar, reklama yoki shaxsiy ma’lumotlarni ortiqcha yig‘ish holatlarini aniqlashi kerak. Materialdan foydalanishdan avval kichik guruhda sinovdan o‘tkazish, o‘quvchilar va pedagoglardan fikr olish foydali.

To‘rtinchi mexanizm — o‘qituvchining metodik tayyorgarligi. Raqamli materialni darsga joylashtirishning o‘zi yetarli emas. O‘qituvchi kontentdan oldin muammoli savol berishi, undan foydalanish jarayonida o‘quvchilar fikrini tinglashi, yakunda esa olingan xulosalarni hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lashi kerak. Masalan, videoni ko‘rishdan so‘ng “Qahramon qanday tanlov qildi?”, “Boshqa qanday yo‘l tutish mumkin edi?” va “Bu vaziyatda o‘zingiz qanday yo‘l tutardingiz?” kabi savollar muhokamani chuqurlashtiradi.

Beshinchi mexanizm — oila va ta’lim tashkiloti hamkorligi. Tarbiyaviy kontentning ta’siri maktabdagi mashg‘ulot bilan chegaralanib qolmasligi kerak. Ota-onalarga materialning maqsadi, bolalar bilan muhokama qilish uchun savollar va uyda bajariladigan qisqa amaliy topshiriqlar taqdim etilishi mumkin. Bunda ota-onaga ortiqcha yuk yuklamaslik, oilalarning texnik imkoniyatlari turlicha ekanini hisobga olish zarur.

Oltinchi mexanizm — muntazam monitoring va takomillashtirish. Samaradorlik faqat kontentni necha kishi ko‘rgani yoki qancha vaqt ishlatgani bilan

o‘lchanmasligi kerak. O‘quvchining tushunchani izohlashi, vaziyatli topshiriqlardagi qarori, hamkorlikdagi xulqi va o‘z fikrini asoslash qobiliyati kabi ko‘rsatkichlar ham tahlil qilinishi lozim. Kuzatuv, suhbat, refleksiya kundaligi, vaziyatli topshiriqlar va o‘qituvchi bahosi birgalikda qo‘llansa, natijalar haqida kengroq tasavvur hosil bo‘ladi. Bunda bolalarni bir-biri bilan qat’iy taqqoslash yoki axloqiy xulqiga ko‘ra tamg‘alashdan qochish zarur.

Milliy amaliyotda takomillashtirish yo‘nalishlari

O‘zbekiston ta’lim tizimida tarbiyaviy raqamli kontentlarni samarali joriy etish uchun avvalo umumiy sifat mezonlari va ekspertiza tartibini ishlab chiqish muhim. Mazkur mezonlar ta’lim bosqichlari va fanlar xususiyatini hisobga olgan holda moslashtirilishi, kontent yaratuvchilar uchun ochiq metodik tavsiyalar bilan to‘ldirilishi lozim. Har bir materialga uning maqsadi, yosh toifasi, foydalanish bo‘yicha tavsiyalar, mualliflik ma’lumoti va maxfiylik shartlari haqida aniq ma’lumot ilova qilinishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, tarbiyaviy kontentlarni yagona elektron katalogda to‘plash va ularni mezonlar asosida saralash mumkin. Katalogda mavzu, yosh, tarbiyaviy yo‘nalish, format, til, foydalanish sharoiti va inklyuziv imkoniyatlar bo‘yicha qidiruv mavjud bo‘lishi foydalanuvchiga qulaylik yaratadi. Katalogga kiritishdan oldin materiallar ekspertizadan o‘tkazilishi, keyinchalik esa foydalanuvchi fikrlari va yangilanish sanasi qayd etilishi kerak.

Uchinchidan, pedagoglar uchun qisqa amaliy kurslar tashkil etish lozim. Kurslar raqamli vositadan foydalanish bilan cheklanmasdan, axloqiy muammolarni muhokama qilish, media savodxonlik, bolalar xavfsizligi, inklyuziv dizayn, mualliflik huquqi va o‘quv natijalarini baholash masalalarini qamrab olishi kerak. To‘rtinchidan, kontent ishlab chiqish jarayoniga o‘quvchilar, ota-onalar va mahalliy hamjamiyat vakillarining fikrini jalb qilish zarur. Bu materiallarning hayotiyligi va madaniy mosligini oshiradi.

Beshinchidan, raqamli tengsizlikni kamaytirish choralariga e’tibor qaratish kerak. Interneti sust yoki qurilmasi cheklangan oilalar uchun kontentning yengil, oflayn foydalaniladigan yoki bosma shakllari ham ishlab chiqilishi mumkin. Video va audio materiallarga subtitr, matnli tavsif va moslashtirilgan interfeys qo‘shish turli ehtiyojlarga ega o‘quvchilar uchun imkoniyatlarni kengaytiradi. Shu tariqa raqamli kontent barcha o‘quvchilar uchun qo‘shimcha to‘siq emas, ta’lim-tarbiyadagi teng imkoniyatlarni kuchaytiruvchi vositaga aylanadi.

Shaxs tarbiyasiga yo‘naltirilgan raqamli kontentlarning samaradorligi texnologik yangilik yoki vizual jozibadorlik bilangina belgilanmaydi. Uning asosiy qiymati o‘quvchida ijobiy qadriyatlar, mas’uliyatli raqamli xulq, mustaqil fikrlash va kundalik hayotda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishidadir. UNESCO, UNICEF va DigComp doirasidagi yondashuvlardan kelib chiqib, kontentni ishlab chiqishda bolalar huquqlari, xavfsizlik, media savodxonlik,

inklyuzivlik, mazmuniy ishonchlilik va pedagogik maqsad uyg‘unligini ta’minlash zarur.

Amaliyotga joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish ehtiyojni aniqlash, maqsadli loyihalash, ko‘p bosqichli ekspertiza, pedagoglarni tayyorlash, oila bilan hamkorlik va muntazam monitoringni yagona tizimga birlashtirishni talab etadi. Milliy darajada sifat mezonlari va ochiq elektron katalogni shakllantirish, pedagoglar uchun metodik qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish hamda raqamli tengsizlikni hisobga olish muhim yo‘nalishlardir. Taklif etilgan mexanizmlar izchil amalga oshirilsa, raqamli muhit tarbiyaviy ishlarning o‘rnini bosuvchi emas, balki ularni boyituvchi, shaxs kamolotini qo‘llab-quvvatlovchi vositaga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. UNESCO ICT Competency Framework for Teachers. Version 3. Paris: UNESCO, 2018.
2. UNESCO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. Paris: UNESCO, 2013.
3. UNICEF. The State of the World’s Children 2017: Children in a Digital World. New York: UNICEF, 2017.
4. Council of the European Union. Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. 2018/C 189/01. Official Journal of the European Union, 2018.
5. Vuorikari, R., Kluzer, S., Punie, Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022.
6. United Nations. Convention on the Rights of the Child. New York: United Nations, 1989.